

MATERII PRIME ȘI TEHNICI TRADIȚIONALE ÎN PROCESUL DE RESTAURARE

de VASILICA TOPOLEANU

Importanța pe care am acordat-o acestei teme, din multitudinea de probleme pe care le ridică activitatea de restaurare, a fost determinată de necesitatea pe care considerăm că o prezintă cunoașterea exactă a materiilor prime și a tehnicilor de realizare a țesăturilor tradiționale.

Reconstituirea pieselor deteriorate ca metodă de restaurare nu poate fi efectuată fără o documentare amănunțită referitoare la toate aspectele pe care le ridică acestea: material, tehnică, ornamentică, cromatică, funcție.

Transformările care au avut și au loc în mediul rural determină mutații care se reflectă și în creația artistică. Cercetătorul va fatfni pe lângă piesele tradiționale, în uz sau nu, și altele realizate cu materii prime noi și tehnici deosebite. Dacă pentru cea ce se execută acum informațiile sînt suficient de revelatoare, cunoașterea exactă a tehnicilor tradiționale, a materiilor prime, a obținerii și prelucrării acestora în toată complexitatea lor se pierde, restauratorul găsindu-se de multe ori în fața unor întrebări fără răspuns.

Cercetători din țări cu o bogată tradiție în restaurare au evidențiat că în țara noastră mai există posibilitatea cunoașterii și teaurizării de informații privind această problemă.

Considerînd folosirea în procesul de restaurare, pe cît posibil, a acelorasi materiale și tehnici de execuție a piesei, unul din principiile de bază care trebuie respectate și aplicate, și avînd în vedere că fișa analitică de evidență nu poate satisface întotdeauna necesarul de informații referitoare la materiile prime și tehnicile folosite, se-am propus cercetarea paradigmatică asupra acestora.

Deși există o interdependență între studiul efectuat de muzeograf și cel al restauratorului privind materiile prime, etapele de prelucrare și obținere a lor, tehnicile folosite pentru realizarea țesăturilor, subliniem, totuși, că cercetarea restauratorului completează prin complexitatea ei pe cea a muzeografului. Referitor la această latură a cercetării menționăm că restauratorul are în vedere nu numai admirarea și etapizarea proceselor, ci și transformările fizice și chimice care intervin în timpul realizării pieselor. Odată cunoscute și teaurizate aceste informații, restauratorul le poate utiliza ori de cîte ori este nevoie.

Constituirea fondului documentar referitor la materiile prime, etnicile tradiționale și evoluția acestora în timp s-a axat atît pe cercetarea patrimoniului existent în colecțiile muzeului Deltei Dunării din Tulcea, cît mai ales pe culegerea și prelucrarea informațiilor de teren.

Situat la răscruce de drumuri, favorizat de această poziție în ceea ce privește pătrunderea noului, județul Tulcea prezintă un relief și un sol, care, în condițiile practicării restrînse a agriculturii, a dus la "predominarea păstoritului față de munca cîmpului"¹. Clima rece, care a înspăimîntat pe autorul Tristelor și Ponticelor și pe călătorii străini care au străbătut această parte a țării², a determinat fără îndoială confecționarea veșmintelor obișnuite și a celor din lînă mai călduroase. Această preocupare este atestată de descoperirile arheologice efectuate în județ, care au prelevat un bogat material documentar, descoperiri care atestă îndeletnicirea prelucrării fibrelor și țesutul pe aceste meleaguri⁴.

Materialul documentar existent ne îndreptățește să stabilim că materiile prime folosite în special pentru confecționarea pieselor de port pînă în sec. al XX-lea au fost: lînă, inul și cânepa⁵, lînă și inul fiind și obiectul schimbului de mărfuri⁶, județul Tulcea situîndu-se printre primele județe din țară în ceea ce privește numărul total al oilor⁷.

Deși din bibliografia studiată și din informațiile de pe teren reiese că inul a fost folosit pentru realizarea țesăturilor⁸, iar fragmentele de țesături descoperite în săpăturile arheologice⁹ atestă acest lucru, în colecția muzeului piesele de in se găsesc în măsură foarte mică. Menționăm că această afirmație a noastră se bazează pe analiza vizuală și proba de ardere. Rezultatele analizelor chimice și microscopice vor permite noi observații și concluzii.

Borangicul nu reprezenta pînă la începutul sec. al XX-lea o materie primă de bază, chiar dacă săpăturile arheologice¹⁰ și unele documente¹¹ relevă folosirea acestuia, perioada de dezvoltare a sericulturii în țara noastră constituind-o primele decenii ale secolului al XX-lea¹².

În ceea ce privește fibra de bumbac, după încercări nesemnificative de cultivare și prelucrare a acestuia¹³, bumbacul cîștigă importanță¹⁴ nu ca plantă de cultură, ci ca materie primă în realizarea țesăturilor, fiind procurat din comerț netors sau ca produs finit-fir.

În cultivarea și obținerea fibrelor vegetale cu toate procesele tehnologice și uneltele folosite pentru obținerea acestora, ca și în obținerea fibrelor de origine animală cu etapele de prelucrare caracteristice acestora există diferențe și asemănări de la o zonă geografică la alta. Procesele tehnologice, nominalizarea și desfășurarea acestora pe etape au stat în atenția noastră, cunoașterea acestora avînd o importanță deosebită pentru activitatea de restaurare.

Întrucît complexitatea acestor probleme depășește spațiul rez-

vat în acest context, ne vom rezuma doar la efectuarea unei priviri generale asupra țesăturilor din colecția noastră, cu referire specială asupra cămășii dobrogene, urmînd ca fiecare categorie de țesătură să constituie obiectul unei cercetări sistematice.

Observațiile sintagmatice asupra materialului textil, care constituie patrimoniul județului Tulcea, ne-au condus la concluzia că materiile prime enumerate mai sus s-au folosit cu precădere în combinație și mai rar singure. Dintre tehnicile utilizate în cadrul industriei casnice textile cele mai vechi sînt împletitul, cusutul și torsul, de la împletiturile cele mai simple ajungîndu-se prin perfecționări continui la războiul de țesut¹⁵. Atestat încă din sec. X-XI e.n.¹⁶, războiul de țesut orizontal a constituit principala unealtă de practicare a acestei în-deletniciri. Femeia acestor meleaguri a căutat să păstreze și să transmită secretul măiestriei în realizarea țesăturilor¹⁷ atît pentru port, cît și pentru decorarea interiorului, piesele care constituie patrimoniul nostru stînd mărturie celor afirmate.

Avînd în vedere că o clasificare a țesăturilor nu este o problemă ușoară, țesătura ca orice alt obiect artistic fiind un context de elemente: material, tehnică, formă, sistem ornamental, cromatică și funcție¹⁸, ne vom folosi de clasificarea adoptată de cercetătorii etnografi, care împart țesăturile în două categorii: țesături de port și decorative (urmărind însă numai categoriile material și tehnică).

Poziția geografică, favorabilă în ceea ce privește pătrunderea elementului nou, a contribuit la pătrunderea treptată încă de la sfîrșitul sec. al XIX-lea a portului popular cu piese de îmbrăcăminte procurate din comerț. Aceste circumstanțe au determinat existența unui număr relativ mic de piese depistate și tezaurizate, cercetările referitor la acestea avînd un caracter prioritar. Studiile efectuate de specialiștii muzeului nostru au permis relevarea elementelor care alcătuiesc portul popular din județul Tulcea, elemente care demonstrează unitatea portului popular din regiunea Dunării de Jos cu trăsături caracteristice pentru Dobrogea¹⁹.

Costumul popular din județul Tulcea se încadrează în tipologia portului popular cu două catrințe (numite local pestelci)²⁰ și cuprinde următoarele categorii de țesături: cămașa, pestelca, brîul la costumul femeiesc și cămașa, pantalonii, brîul lat la eel bărbătesc.

Țesăturile decorative și de uz din colecția Muzeului Deltei Dunării nu depășesc ca vechime sec. al XIX-lea, cele din prima jumătate a sec. al XX-lea fiind deosebit de bogat reprezentate, acestea ajungînd și la o valoare compozițională și artistică deosebită.

Folosind ca criterii de diferențiere materia primă putem arăta că: 1, bumbacul și borangicul se utilizează pentru realizarea ștergarelor, fețelor de pernă, perdelelor, cearșafurilor, batistelor; 2, lîna, bumbacul și cînepa - pentru scoarțe, lăicere, păretare, fețe de pernă, cearșafuri, saci, traiste. Aceste piese se realizează atît în tehnici simple - două ite, cît și în tehnici complexe, utilizîndu-se sisteme de a-

Ţesături cunoscute: în spetează, karamani, kilim, între degete sau mai puțin cunoscute - sumak.

Întrucât fiecare categorie de ţesătură prezintă caracteristici diferite și având în vedere urgența impusă de rapida dispariție a elementelor specifice, ne-am îndreptat atenția asupra întocmirii tezaurului de informații referitor la cămașă, ca piesă principală a portului popular din județul Tulcea.

Cămașa - alți cea de femeie, cît și cea bărbătească - este confecționată din pînză de fibre vegetale, bumbacul, inul și cânepa dispărînd încă de la sfîrșitul sec. al XIX-lea. Bumbacul folosit pentru ţesutul pînzei era procurat din comerț, fiind de mai multe calități și, după modul cum era urzit, se obținea: "pînza limpede" și pînza "chirachie". Aceasta se realizează în răsboi orizontal, fiind ţesută în două ite cu legătura fundamentală pînză. Folosindu-se o spată mai bătă, pînza atîngea aici lăţimea de 60 de cm, fiind folosite 16 sau 20 de jurușite, sau "jighiușe"²¹. La margini se treceau alți prin spată, cît și prin ite cîte trei fire odată, pentru a se obține o mai mare rezistență, pe restul lăţimii fiind luate numai cîte două fire, pentru fiecare ită corespunzînd cîte un fir. Atunci cînd se folosea aceeași calitate de fire - felemenul - se obținea: "pînza limpede" sau "netedă", care se prezenta cu o suprafață omogenă, subțire și suplă, cu aspect ușor încrețit (aspect datorat răsucirii firului de felemen), de culoare albă. Introducîndu-se în urzeală după un anumit număr constant de fire, fire de grosime și torsionare diferită, se obțin efecte deosebite și o altă calitate de pînză.

Inițial firele au fost introduse numai la marginea pînzei, creîndu-se "pînza cu chenar" sau "cu margini", care apar în eulori de roșu sau vînt și marchează linia de croială a cămășii. Apoi dungile s-au extins și diversificat, pe toată lăţimea pînzei întîlnindu-se o gamă variată de combinații aumerice - pornindu-se de la introducerea unui singur fir de tiriplic sau sacfz-pamîc, apoi la 2-3, ajungîndu-se la o alternanță de grupe de dungii cîte una, cîte două, cîte trei, mai subțiri sau mai late, într-o succesiune ritmică. Pînza astfel obținută prezintă efecte deosebite; acolo unde au fost introduse firele cu grosime și răsucire diferită, pînza se încrețește.

Această pînză albă, învîrgată (numai din folosirea diferitelor calități de bumbac), numită pînză "chirachie" sau "pînza cu șapte mări", este predominantă în confecționarea cămășilor femeiești și bărbățești (dintr-un număr de 133 piese existente în colecția muzeului, 106 folosesc pînza "chirachie"); prin frecvența ei constituie o marcă unitară a costumului dobrogean.

Pînza "chirachie" se diversifică în "chirachie mică" și "chirachie mare", în funcție de numărul de dungușite și lăţimea acestora. După cum s-a observat, diversitatea de calități de bumbac se prezintă numai în urzeală, bătătura fiind totdeauna aceeași - felemenul.

Ca densitate pînza prezintă un număr constant și egal, alți în urzeală cît și în bătătură, circa 25 fire pe cm².

Odată țesută, pînza se albea după practici de mult știute, urmînd apoi ca din ea să se confecționeze piese de port în general și de uz sau decorative în special.

În structura cămășii dobrogene se respectă principiul croielii drepte, fără răscoituri, deci cu o utilizare maximă a pînzei. Singura răscoială este cea pentru cap, dar sînt menționate și cămăși care aveau pentru gît deschizătură dreaptă pe lungime²². Cămașa "de-a-ntregul", cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de cămașă "dalmatică"²³, are o croială simplă, "trupul" cămășii fiind dintr-o singură foaie care trece prin față, peste umeri în partea din spate. Dat fiind lățimea mică a pînzei - între 50 și 60 cm - "trupul" cămășii a fost lărgit pe părțile laterale cu cline. Mînecele prinse de umărul "trupului" sînt alcătuite dintr-o foaie de pînză pusă pe lungime sau pe lățime, utilizîndu-se și aici, după caz, cline denumiți și "clinii mînecii".

Intrucît, pornindu-se de la forma inițială, arhaică, a cămășii drepte, dînd dovadă de un deosebit spirit inventiv și ingeniozitate practică, țărâna a crenț o diversitate de moduri de a croi și asambla foile cămășii, vom prezenta mai jos principalele variante ale cămășii drepte:

1 - cămașa cu clin drept, prelungit pînă la partea inferioară a mînecii;

2 - cămașa cu clin drept la trup pînă la subsuoară, mîneca fiind croită dintr-o foaie și jumătate de pînză;

3 - cămașa cu clin oblic sau "clin cheziș" - clin format prin tăierea în diagonală a unei foi de pînză; marginea oblică se unește întotdeauna cu marginea dreaptă a trupului cămășii;

4 - cămașa cu clin și cu pavă apare ca o perfecționare a croielii, pava fiind o bucată de țesătură sub formă de triunghi sau romb, care se introduce la subsuoară;

5 - cămașa cu cline scoși, oblici, prezintă la rîndul ei variante: a) cămașa cu clin mare ascuțit în formă de unghi în partea de sus (fapt care determină o mai mare lărgire la poale); b) cămașa cu mai mulți cline ascuțiți.

Ca urmare a contactului cu orașul s-a dezvoltat încă de la începutul sec. al XX-lea un alt tip de cămașă - "cămașa cu platcă". Aceasta este alcătuită din "platcă" în formă dreptunghiulară, cu răscoitură la mijloc și "trupul" cămășii, care pornește de la platcă în jos. Foile "trupului" pot fi prinse întins sau încrêțit, mînecele respectînd același tipar ca la cămașa "de-a-ntregul".

Cămașa bărbătească are aceeași structură ca și cămașa femeiască. Inițial era un "cămășoi" - dreaptă, fără platcă, deschisă în față, dar a fost înlocuită la începutul sec. al XX-lea cu cămașa cu platcă, cu bantă în față și "brățarie"²⁴.

Croite "pe fir", "drept", astfel încît nimic să nu se piardă, "foile" cămășii sînt unite, folosindu-se punote de cusătură simple și ușor de executat. Acestea, urmărind rețeaua țesăturii, se compun din linii drepte, orizontale sau oblice și se pot clasifica în: a) puncte de cusă-

tură funcționale cu rol practic; b) puncte de cusătură cu rol decorativ. Punctele de cusătură funcționale folosite la tivuri și pentru unirea foilor sînt: "înaintea acului"; "în urma acului"; "tighelul"; "peste muchie"; "drugul"; "găurele" ("tivul cu găurele"); "după ac" sau "fes-ton"; "bibilul".

Spațiul acestei comunicări depășește explicarea detaliată a executării acestor puncte, aceasta constituind de fapt subiectul unei alte lucrări.

Considerăm propunerea și încercarea noastră de a avea în atenție o tezaurizare a informațiilor despre fiecare categorie de materie primă, de tehnică populară tradițională, de țesătură, o încercare modestă, supusă atenției și criticii colegilor noștri, dar care în final se va materializa printr-un instrumentar de lucru bine documentat, absolut necesar oricărui restaurator.

N O T E

- 1 F.Mihăilescu, Excursiunea agricolă în Dobrogea făcută de Ion Ionescu de la Brad în anul 1850, în "Analele Dobrogei", 1922, an.III, 1, p.159; Gh.Ștefan, Ion Barnea, M.Comșa și E.Comșa, Dinogetia, I, Edit.Academiei, București, 1967, p.98.
- 2 C.Brătescu, Un călător oral din Dobrogea în sec.XIV, în "Analele Dobrogei", an.IV, 2, 1923, p.148.
- 3 Gh.Ștefan și colab., op.cit., p.98-100. Fragmente din țesătură din lînă, mătase, în au fost descoperite și în șantierele arheologice de la Isaccea, Enisala, Nufăru, 1978, 1980.
- 4 Gh.Ștefan și colab., op.cit., p.98-100; Gh.Bichir, Contribuții la cunoașterea trecutului, în SCDV, an.I, nr.2, 1958.
- 5 Gh.Ștefan și colab., op.cit.; M.D.Ionescu, Dobrogea în pragul veacului XX, Atelierele grafice Socecu, București, 1904, p.860.
- 6 F.Mihăilescu, op.cit., p.130; M.D.Ionescu, op.cit., p.324, 724, 725; Stravrofor V.Ursărescu, Monografia comunei Nalbant, jud. Tulcea, Tipografia Națională, Tulcea, 1918, p.28; Ilie Purcaru, Geniul creator național este capabil încă de surprize, de relevări (profil dr. Ion Vlăduțiu), în "Flacăra", an. X-XXVIII, nr.10 (1239), 8 martie 1979.
- 7 F.Mihăilescu, op.cit., p.179; R.Vulpe, Dobrogea meridională în antichitate, în "Analele Dobrogei", an.XIX, 1938, vol.II, p.115-116; Alexandru P.Arboare, De vorbă cu țărani dobrogeni, în "Analele Dobrogei", an.IV, nr.3, 1924, p.323.
- 8 Gh.Ștefan și colab., op.cit., p.98-100.
- 9 Fragmente de țesătură din în au fost descoperite și în șantierele arheologice de la Noviodunum, Enisala, 1978, 1979.
- 10 Gh.Ștefan și colab.; M.D.Ionescu, op.cit., p.754; Gh.Mănușu Ada-meșteanu, Raport preliminar privind săpăturile arheologice de la Enisala, 1977, 1978, 1979, în "Peuce", VII.

- 11 M.D.Ionescu, op.cit., p.861.
- 12 Victor Marfu, Monografia comunei Topalu, în "Analele Dobrogei" , an.IV, nr.4, 1923, p.94-95; Stravrofor V.Ursărescu, op.cit., p.21.
- 13 M.D.Ionescu, op.cit., p.739; C.Filipescu, Agricultura în Dobrogea, în "Analele Dobrogei", an.XIX, 1938, vol.III, p.5.
- 14 C.Filipescu, op.cit., p.1; C.Năsturaș, Industria textilă a pielăriei în Dobrogea, în "Dobrogea economică", an.II, nr.6-7, 1923 , p.162-164.
- 15 N.Dunăre și colab., Arta populară din Valea Jiului, Edit. Academiei, Filiala Cluj, 1963, p.219; Herodot, Istorie, I, cartea IV, București, 1959, p.350 (menționează șubele brodate ale tracilor).
- 16 Gh.Bichir, op.cit., p.442.
- 17 M.D.Ionescu, op.cit., p.326, 861; F.Mihăilescu, op.cit., p.130 ; Ion C.Văcărescu, Din etnografia Dobrogei, vol.I, Tipografia "Jockey-Club", București, 1916, p.59; Stavrofor V.Ursărescu, op.cit., p.27.
- 18 Marcela Focșa, Scoarțe românești din colecția Muzeului de artă populară al R.S.R., București, 1970, p.7.
- 19 P.Petrescu , în "Prefață" la Elena Secoșan, Steluța Pârâu, Portul popular românesc din județul Tulcea, Muzeul Deltei Dunării, Tulcea, 1980.
- 20 El.Secoșan și St.Pârâu, op.cit., p.24.
- 21 O jighiuță = 3 x 10 fire.
- 22 El.Secoșan, St.Pârâu, op.cit., p.33.
- 23 El.Secoșan, St.Pârâu, op.cit., p.34; H.M.Formagi, Portul popular din România, Muzeul de Artă Populară al R.S.R., București, 1975.
- 24 "Brățarie" - manșeta cămășii.

LES MATIÈRES PREMIÈRES ET LES TECHNIQUES TRADITIONNELLES DANS LE PROCESSUS DE RESTAURATION

Résumé

L'ouvrage fournit des détails et des données concrètes concernant les matières et les techniques d'exécution utilisées dans le dép. de Tulcea représentant ainsi un matériel documentaire très utile.